

Милан И. Просен

Народно позориште у Београду
Француска 3, Београд

Milan I. Prosen

National Theatre in Belgrade
3 Francuska Street, Belgrade

О АРХИТЕКТУРИ ВИЛЕ ПРОФЕСОРА ДУШАНА ТОМИЋА НА ДЕДИЊУ

АПСТРАКТ: У Ужичкој улици бр. 8 у Београду налазе се остаци заштићеног споменика културе, виле „Вукосаве“, резиденције професора Душана Томића (1875–1947). Професор Томић упамћен је по томе што је у жељи да унапреди и улепша престоницу основао фонд за доделу награде пројектанту најлепше фасаде у Београду, у циљу афирмације напредних и естетски вредних градитељских идеја. Грађена између 1930. и 1931, ова вила је од свог постанка оригиналним решењем привлачила пажњу публике и стручне критике. Аутори, браћа Петар и Бранко Крстић, који спадају у врх архитектонске струке у Србији у XX веку, често су излагали њен пројекат и фотографије, сматрајући је једним од својих најзначајнијих дела. Као предмет истраживања српске историографије, вила професора Томића постала је симбол успона међуратног Београда. Означена као врхунско остварење српске модерне архитектуре, 2001. године је проглашена за национално културно добро. Суптилно обрађени декоративни елементи на овом објекту, посебно на улазним вратима, значајан су пример прихватања ар декоа у Србији и због тога су важни за његово изучавање. Данас, када се резиденцији професора Томића посвећује овај прилог, она представља још један случај учестале девастације урбаног ткива Београда и обележје континуалне деградације вредности нашег културног наслеђа. Република Србија, која баштини ово културно добро и која је његов власник, дужна је да га на основу постојеће, иако непотпуне документације врати у првобитно стање. Обнова виле Душана Томића треба да послужи као узор у обнови и реконструкцији уништеног градитељског наслеђа, као и система општих вредности, чије се опадање може пратити упоредо са девастирањем споменика културе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *браћа Крстић, Душан Томић, девастација, ар деко, споменик културе, баштина, српска модерна архитектура*

ON THE ARCHITECTURE OF PROFESSOR DUŠAN TOMIĆ'S VILLA AT DEDINJE

ABSTRACT: The remains of Villa Vukosava, the residence of Professor Dušan Tomić (1875–1947) and a heritage listed object, can be seen at No. 8, Užička Street in Belgrade. Professor Tomić is remembered for establishing a foundation for the prize to architects who designed the most beautiful façades in Belgrade. He was guided by the idea of improving and enhancing the capital city and his aim was to support progressive and aesthetically valuable architectural ideas. Built between 1930 and 1931, this villa has from the outset attracted attention of the general and professional audiences with its original concept. Its authors, the brothers Petar and Branko Krstić, who were among the leading architects in Serbia in the 20th century, frequently presented the project for the villa and its photographs at exhibitions, considering it one of their most important works. As a research subject in Serbian historiography, Professor Tomić's villa became a symbol of Belgrade's rise in the period

between the two world wars. Regarded as a supreme work of Serbian Modern architecture, it was proclaimed a national cultural heritage site in 2001. Subtly rendered decorative elements on this building, and especially those at the entrance doors, are a significant example of the adoption of Art Deco in Belgrade and they are, therefore, important for the study of this style. Today, when we dedicate this paper to Professor Tomić's villa, it is yet another example of the increasingly frequent devastation of Belgrade's urban nucleus and continual degradation of the value of our cultural heritage. It is the duty of the Republic of Serbia, as the inheritor and the owner of this heritage site, to restore it to its original condition on the basis of the existing documentation, no matter how incomplete it may be. The restoration of Dušan Tomić's villa should serve as a model example for the restoration and reconstruction of destroyed cultural heritage, as well as for the rehabilitation of the general value system, whose decline has been simultaneous with the devastation of cultural heritage.

KEYWORDS: *brothers Petar and Branko Krstić, Dušan Tomić, devastation, Art Deco, cultural heritage site, heritage, Serbian Modern architecture*

У Ужичкој улици бр. 8 у Београду, окружени запуштеним растињем некадашњег парка, налазе се остаци споменика културе, виле „Вукосаве“, резиденције професора Душана Томића. Као значајно дело архитектата Петра и Бранка Крстића, вила је 2001. године проглашена за културно добро.¹ Била је понос ових знаменитих српских неимара, о чему сведочи њена фотографија великог формата, истакнута у њиховом породичном дому. У време када је настала сматрана је изузетним остварењем српске модерне архитектуре. Била је резиденција познатог београдског професора, љубитеља архитектуре, упамћеног по томе што је у жељи да унапреди и улепша престоницу основао фонд за доделу награде пројектанту најлепше фасаде у Београду. Као предмет истраживања српске историографије, била је симбол успона међуратног Београда, а данас, када јој се посвећује овај прилог, још један је при-

мер учестале девастације урбаног ткива Београда и обележје континуалне деградације вредности нашег културног наслеђа.

Душан С. Томић (1875–1947) био је професор механичке технологије на Техничком факултету Универзитета у Београду. Знање стечено на студијама технике у белгијском граду Гану пренео је у српску средину и основао Завод за испитивање материјала на Техничком факултету. Као експерт у овој области, 1921. године постао је ванредни професор Београдског универзитета. Пре Првог светског рата био је ангажован од стране Министарства народне привреде, а након рата је радио за Министарство трговине и индустрије и Министарство финансија.²

Професор Томић је основао лични фонд из кога је, посредством Клуба архитектата, додељивана награда аутору најлепше фасаде у Београду, с циљем афирмисања српских архитектата и приближавања југословенске

1 Документација ЗЗСКГБ, досије споменика културе Вила Душана Томића (СК-287); „Одлука о утврђивању“, СГРС 32/01; видети листу споменика културе на <http://www.belgradeheritage.com/cyr/kdb/?conid=97&act=list>; Марина Ђурђевић, „Проглашење виле проф. Душана Томића за национално културно добро“, *Форум* 4 (1991): 8, у даљем тексту

(Ђурђевић, „Проглашење виле“).

2 Владимир Б. Шолаја и Адела С. Магдић, *Инжењери у Књажевци/Краљевини Србији од 1834. године до завршетка Првој светској рат* (Београд: Заједница техничких факултета Универзитета у Београду, Музеј науке и технике и Лола институт, 1994), 105.

престонице европским метрополама. Тиме је учињен покушај да се истакну напредне и естетски вредне градитељске идеје и да се створи такмичарски дух међу неимарима, из којег би произашло унапређење градитељске културе Београда. Душан Томић је био дугогодишњи председник Секције „Београд“ Клуба архитеката, основаног при Удружењу југословенских инжењера и архитеката. Окупљајући само инжењере архитектуре, Клуб архитеката имао је задатак да еманципује, презентује и у домаћој градитељској средини позитивно диференцира школоване архитекте. Установљавајући награду за најлепшу фасаду, професор Томић је члановима Клуба архитеката препустио одређивање комисије за припрему предлога лауреата, који је био одобран на седници Клуба.³ Награда за најлепшу фасаду додељивана је за остварења подигнута у периоду између 1926. и 1939. године, у складу са посебним правилником, који је донео одбор Клуба архитеката.⁴ „Према правилима Клуба архитеката да на првом месту потпомаже и негује изворно стварање, према савременом духу и потребама грађевинарства...“⁵ То је подразумевало осуду слепог копирања страних узора и предложака, шаблонских и нестручних радова неквалификованих градитеља. „Циљ је да се даде нашим градовима отисак духа и стваралачке моћи нашег народа, чиме ће се поред осталог осведочити постојање наше специфично јужнословенске културе. С обзиром на горе поменути циљ Клуб је при додељивању награда узимао углавном у об-

зир само оне фасаде у којима су пројектанти показивали тежњу самосталног стварања у напред наведеном духу.“⁶

Чланови Клуба добијали су писмени позив да се такмиче за награду и пошаљу фотографије својих грађевина, али се нису равностно одазивали. На првом конкурс, за период од 1926. до 1930. године, учествовала је свега неколицина чланова, од којих су неки с правом сматрани најистакнутијим градитељима на тадашњој београдској архитектонској сцени: Милутин Борисављевић, Светомир Лазић, Бранислав Којић, Драгомир Тадић, Димитрије Лeko, Милан Злокoвић, Милан Минић.⁷ Управа Клуба је критиковала овакву незаинтересованост и стога су узета у обзир и остварења пројектаната који нису учествовали на конкурс, па чак и оних који нису били чланови Клуба. Тако су се међу награђенима на првом конкурс, осим Бранислава Којића и Драгомира Тадића, нашли Драгиша Брашован и Александар Дероко. Ову награду су такође добили др Милутин Борисављевић, Миладин Прљевић, Бранислав Којић,⁸ тим Савковић–Иваћић, Миливоје Тричковић, Леонид Макшејев.⁹

Петар и Бранко Крстић препознати су као водећи ствараоци међу српским архитектурима између два светска рата.¹⁰ Иако су у престоничкој средини реализовали више значајних објеката, Крстићи нису били добитници ове престижне награде. То, међутим, није било пресудно када им је Душан Томић поверио пројектовање своје виле. Њихово ангажовање сведочи о томе да је

3 Бранислав Којић, *Друштвени услови развојка архитектонске струге у Београду 1920–1940. године* (Београд: САНУ, 1979), 58.

4 Ibid., 69, 88.

5 Ibid., 89.

6 Ibid.

7 Ibid., 88.

8 „Комуналне вести и белешке: Награде по конкурс за три најбоље фасаде у Београду“, *БОН* 9 (1935), 8, у даљем тексту („Комуналне вести“).

9 „Која од престоничких зграда сазиданих за последње три године има најлепшу фасаду?“, *Политика*, 4.2.1939; „Најлепше фасаде нових београдских

кућа награђене су наградама Клуба архитеката“, *Време*, 4.2.1939.

10 Zoran Manević, „Naši neimari 5“, *Izgradnja* 11 (1980): 41–48; Зоран Маневић, *Велика награда архитектуре*. Свеска 3, *Браћа Крстић* (Београд: САС и ДАБ, 1983), у даљем тексту (Маневић, Браћа Крстић); Марина Ђурђевић, *Архитектура Петар и Бранко Крстић* (Београд: РЗЗСРК и Музеј науке и технике, 1996), у даљем тексту (Ђурђевић, *Архитектура*); Зоран Маневић, „Крстић Браћа“, у *Лексикон неимара*, ур. Зоран Маневић (Београд: Грађевинска књига, 2008), 386–392, у даљем тексту (Маневић, „Крстић Браћа“).

Слика 1. Архитекти Петар и Бранко Крстић
Figure 1 Architects Petar and Branko Krstić

професор Томић високо ценио рад Петра и Бранка Крстића. И поред тога, свој лични избор није наметао Клубу архитеката, који је додељивао поменути награду. Након успеха који су доживели 1929. године, пројектујући прво од својих остварења на Дедињу, вилу адвоката Милићевића на другом крају Ужичке улице,¹¹ Крстићи су у јавности били

примећени на изложби модерне архитектуре, излагањем пројекта новоизграђене виле професора Томића (сл. 1).

Вила професора Душана Томића пројектована је и подигнута 1930–1931. године,¹² у Румунској улици 16 (данас Ужичка 8).¹³ Сазидана је на имању које је Душан Томић купио 1929. године у близини Топчидерске звезде.¹⁴ Реализованој верзији претходила је прва варијанта пројекта, која се разликовала више по идејном решењу фасаде него по односима волумена и унутрашњем распореду. Улаз и прилазно степениште, изведени монументално, у првобитном пројекту били су истакнути тремом до кога је водило двострано угаоно степениште. Поред прозора приземља, у нивоу улаза, градитељи су предвидели декоративни рељеф у маниру домаће рецепције ар декоа, а ту концепцију допуњавала је цикцак шара на прозорима светларника степенишне вертикале.¹⁵ Десно од архитравно пројектованог троделног улаза, архитекти су идејно укомпоновали слободностојећу скулптуру (сл. 2).

И првобитна и каснија, изведена варијанта виле одражавале су и у великој мери провисале „модерни стил“. Када се „модерни стил“ појавио на сцени, слављен као новина и прихваћен од виших слојева, био је контролисаним механизмима моде. Виле и куће богатих постале су докази материјалне културе, односно савремене архитектуре, и оличење аутономне уметничке праксе, лишене политичког и социјалног садржаја.¹⁶ Ар деко (*Art deco*) је отклонио извесну херметичност ап-

11 ИАБ, ТД-Ф XIX-38-1929; „Београдске слике“, *Време*, 5.6.1930; Ђурђевић, *Архитектура*, 29–30; Љиљана Милетић-Абрамовић, *Архитектура резиденција и вила Београда 1830–2000* (Београд: Карић фондација, 2002), 202–205, у даљем тексту (Милетић-Абрамовић, *Архитектура резиденција*).

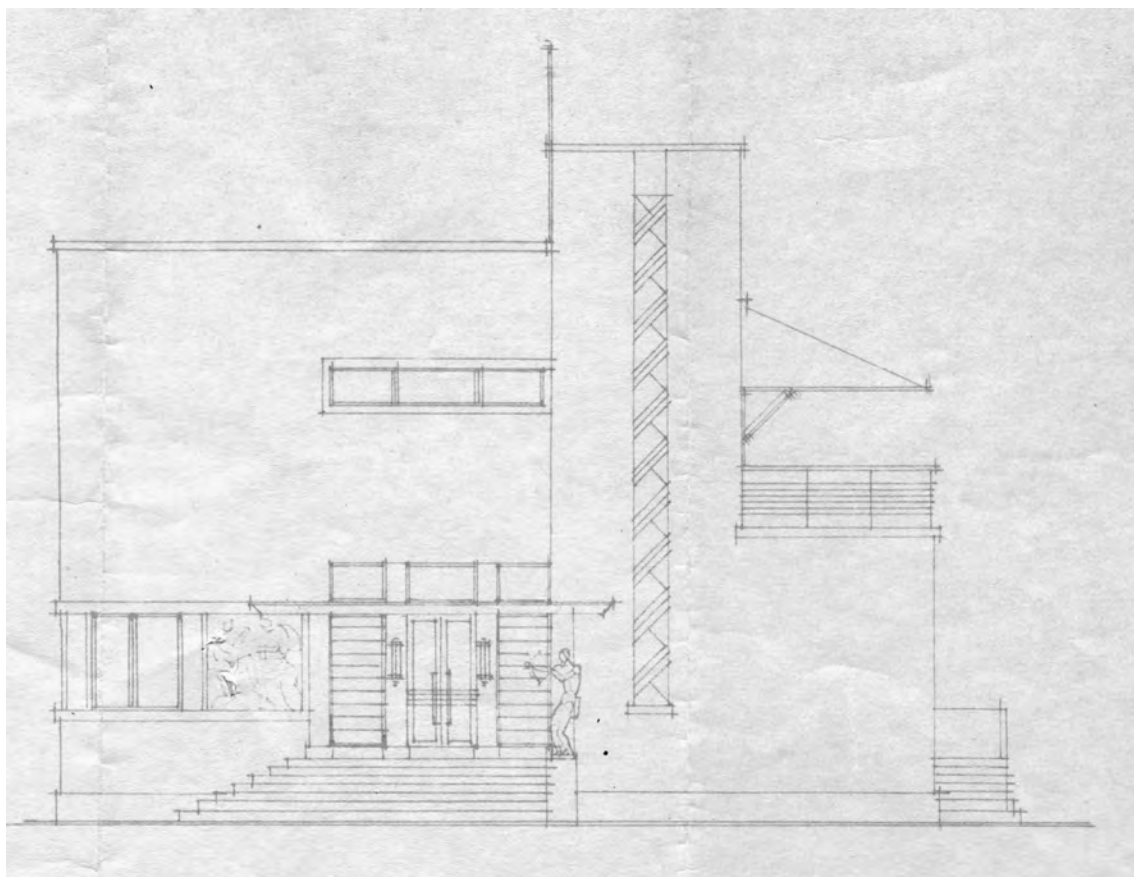
12 Ђура Бајаловић, „Ка старом српском стилу“, *БОН* 12 (1932): 767; „Друга изложба модерне архитектуре“, *Полишика*, 20.2.1933, у даљем тексту („Друга изложба модерне архитектуре“); Маневић, *Браћа Крстић*; Ђурђевић, „Проглашење виле“, 8; Ђурђевић, *Архитектура*, 33, 67; Милетић-Абрамовић, *Архитектура резиденција*, 206; Ljiljana Blagojević, *Modernism*

in Serbia: the elusive margins of Belgrade architecture 1919–1941 (Cambridge, Mass. and London, MIT Press, 2003.), 148, у даљем тексту (Blagojević, *Modernism in Serbia*); Slobodan – Giša Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*. Knjiga II, *Arhitekti* (Beograd: Veogradska knjiga, 2005), 887–888; Маневић, „Крстић Браћа“, 388–389.

13 ИАБ, ТД-Ф 26-22-30; „Списак одобрених планова зидана од 12. 8. до 26. 11. 1930“, *БОН* 23–24 (1930).

14 333СКГБ (СК-287).

15 Првобитни пројекат налази се у ИАБ, ТД-Ф 26-22-30.
16 Blagojević, *Modernism in Serbia*, 142.

Слика 2. Првобитни пројекат фасаде виле Душана Томића (ИАБ)
Figure 2 Original project for the façade of Dušan Tomić's villa (HAB)

страктности модернизма и у Србији, која је била далеко мање развијена него средине из којих су долазиле градитељске инспирације и идеали, створио је могућност прихватања савремене архитектуре. То је посебно изражено ако се имају у виду авангардне идеје европског модерног градитељства, које су умекшане декоративношћу ар декоа. Наши инвеститори су захтевали пуну, богату, репрезентативну и луксузну архитектуру, а уметнички израз је тражен у занатској вештини изведених украса, одабиру материја-

ла и сензационализму декоративних и архитектонских форми. Ар деко им је понудио спој архитектуре и примењене уметности, спој грађевине, скулптуре и боје. Створио је основу за процват фасадне скулптуре, посебно рељефа, који су, као искључиво уметничке творевине, били први корак уступка српских модерних архитеката захтевима наручиоца (сл. 3).¹⁷

Суд јавности о тек изграђеној вили пренела је *Полиџика* крајем фебруара 1933. године, у тексту о *Друјој изложби модерне*

17 О ар декоу у српској архитектури видети: Zoran Manević, „Art Deco and National Art Tendencies in Serbian Architecture”, *The Journal of Decorative and*

Propaganda Arts 17 (1990): 70–76; Миодраг Јовановић, „Француски архитект Експер и „ар деко“ у Београду”, *Наслеђе* III (2001): 67–82.

Слика 3. Изведени пројекат фасаде виле Душана Томића*
Figure 3 Final project for the façade of Dušan Tomić's villa

архитектура: „Браћа г.г. Крстићи изишли су на изложбу са снимцима већ завршених грађевина. Вила професора Томића у Румунској улици, коју су они извели, привукла је и на изложби, као, уосталом и у природи, велику пажњу љубитеља модерне архитектуре, јер је свакако једна од најуспелијих мањих грађевина у Београду“.¹⁸

О првобитном изгледу виле сведоче оригиналне фотографије сачуване у заоставштини архитекте Бранка Крстића. На основу њих може се судити о њеној архитектон-

ској концепцији, о уметничким идејама фокусираним на обликовање форме објекта и детаље фасадне декорације. Изглед фасаде окренуте ка башти и подаци о ентеријеру нису познати. Неприступачност објекта и његово данашње стање указују на неопходност правовременог сачињавања детаљне документације, која би садржала све податке неопходне за потенцијалну реконструкцију. Током њене израде, надлежне службе би требало ентеријер фототечки да обраде. Снимањем ентеријера, као и установљава-

* Сlike 3–8 из заоставштине архитеката Петра и Бранка Крстића, на чувању код Војиславе Крстић
18 „Друга изложба модерне архитектуре“.

Слика 4. Вила Душана Томића по завршетку радова
Figure 4 Dušan Tomić's villa after the construction was completed

њем његовог првобитног изгледа и евентуалних одступања учињених у периоду од настанка до евиденције, био би створен неопходан предуслов за потпунију заштиту нашег уметничког наслеђа. Таква документација, а посебно њена доступност истраживачима, омогућила би адекватнију презентацију, популаризацију и презервацију веома угрожених дела ентеријерског обликовања, примењене и ликовне уметности (сл. 4 и 5).

У ентеријеру виле морао је бити примењен за Крстиће карактеристичан свеобухватни дизајн, често проткан префињеним елементима уметничког обликовања репрезентативних просторија, камина, степеништа, купатила и др. Један детаљ на сачуваним фотографијама, насталим по завр-

Слика 5. Вила Душана Томића по завршетку радова
Figure 5 Dušan Tomić's villa after the construction was completed

шетку радова на вили, говори о настојању архитекте и вајара Бранка Крстића да на својим остварењима досегне суптилни луксуз у декоративној обради. У питању је улаз, пројектован у виду аркаде, модернистичке, неорнаментисане профилације, који су крајина уметнички изрезбарена врата.¹⁹

О посебној пажњи коју су архитекти поклонили улазу у резиденцију сведочи и више фотографија којима је документован из различитих углова. Препознају се рељефи који су фланкирали његова два средишња крила, постављени на два уска довратника. Обликовање улаза, који је у српској међуратној архитектури често био носилац стила, и за Крстиће је било поље ликовних инвенција.²⁰ Полукружни оквир масивних четворокрилних улазних врата изведен је, судећи по фотографији, у комбинацији дрвеног рама, стакла и метала, са радијално изведеном цикцак шаром. Ова шара, која асоцира на зраке сунца, била је популарни мотив ар декоа. Два централна панела улазних врата фланкирана су са две полуколонете у дрвету, на којима се налази по пет изрезбарених фигура, највероватније актова. Стаклени панели врата били су подељени на уске хоризонталне траке. Изузетно остварење наше примењене уметности између два светска рата и српске рецепције стила ар деко, врата резиденције Душана Томића, чије је резбарије извео Бранко Крстић, била су предмет дивљења одабраних посетилаца. Она су данас уклоњена и неизвесно је да ли су уопште сачувана. Резбарије на улазу зграде коју су 1928. године Крстићи пројектовали у Влајковићевој улици²¹ вероватно су аналогне решењу примењеном на вили Душана Томића (сл. 6 и 7).

На овом објекту, који у опусу Петра и Бранка Крстића представља најснажнији

Слика 6. Улаз снимљен из ентеријера виле Душана Томића

Figure 6 Entrance as seen from the interior of Dušan Tomić's villa

израз модерне архитектуре, остварене су чисте неорнаментисане фасаде јасних црта и обрису. Материјализација оквира прозора и врата искоришћена је као декоративни мотив, са шембранама снажно истакнутим на неутралној фасадној позадини. Первази, подвлаке, лук улаза, вертикалне и хоризон-

19 О развоју примењених уметности, њиховој улози и месту у међуратној архитектури Београда видети: Војана Поповић, *Примењена уметност и Београд 1918–1941* (Београд: Музеј применјене уметности, 2011).

20 О значају који су српски градитељи придавали

улазним вратима видети: Бранислав Маринковић, „Улазна врата у савременој архитектури“, *УП 3* (1937): 90–91.

21 ИАБ, ТД-Ф 13-47-28; Ђурђевић, *Архитектура*, 27, 28, 66.

Слика 7. Улаз у вилу Душана Томића
Figure 7 Entrance to Dušan Tomić's villa

талне бордуре били су додатно потенцирани светлијим тоном у односу на основну боју подлоге.

„Архитектонска љуска грађевине компонована је од уравнотежених асиметричних делова чије органско јединство истиче оригиналност решења. Уместо наглашене хоризонтале која је била омиљени мотив српских модерниста, вешто је изведено прожимање хоризонталних и вертикалних волумена. Управо том артикулацијом хоризонталних и вертикалних елемената уз жив ритам успостављен између отвора и површина, остварен је осећај динамике у организацији фасаде.“²²

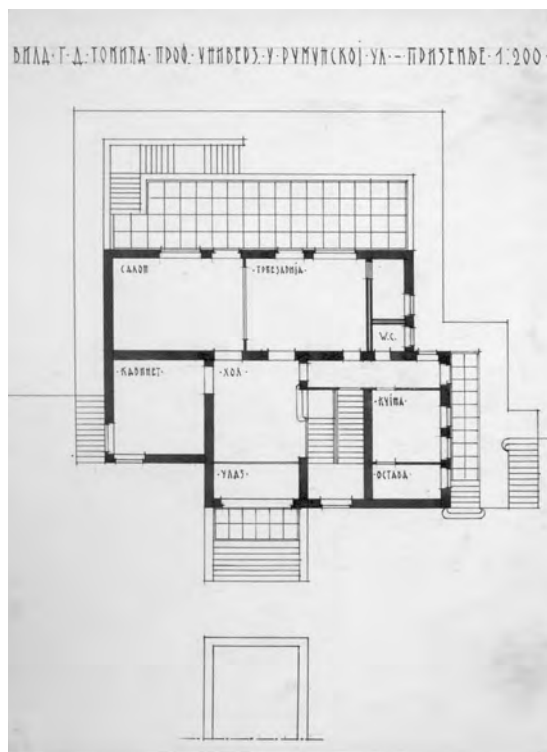
Вила „Вукосава“ се састојала од сутерена, приземља и спрата, повезаних унутрашњим зиданим степеништем, које је на фасадном фронту било истакнуто пластично обрађеним светларником. Крстићи су се у компоновању виле придржавали једноставне геометријске схеме, која је заправо била успешно модернистичко решење слободног плана. У основи партера препознају се два преклопљена правоугаоника. У првом су смештени улаз, хол, степениште, кухиња и остава, а у другом репрезентативне просторије – трпезарија, салон и кабинет. На спрату је био приватни део резиденције, а у сутерену помоћне просторије намењене

22 Ђурђевић, „Проглашење виле“, 8.

свакодневним потребама станара. Распоред просторија и оријентација отвора омогућавали су максимални комфор и осветљеност. Оваквим аранжманом основе јасно су одвојени приватни и полујавни, репрезентативни део виле. Модерна концепција огледа се у великом броју равно сечених тераса, којима је стамбени простор био отворен и преко којих је кореспондирао са околином и вртом (сл. 8).

Из трпезарије и салона излазило се на пространу терасу, са које се ограђеним степеништем могло сићи у врт иза виле. Оваква идеја често је остваривана на резиденцијама на Сењаку и Дедињу, где је природни нагиб терена условљавао таква решења. Отвореност ка башти, склоњеној од погледа са улице, стварала је пријатан амбијент у коме се ентеријер претапао у врт, а репрезентативни простор се ширио. Мања тераса са засебним степеништем пројектована је на бочној страни виле, испред кухиње и оставе, и служила је за пролаз послуге, а истовремено је овим просторијама обезбеђивала светло и ваздух, спречавајући продор кухињских мириса у резиденцијални део. Изнад кухиње се налазила кровна тераса, повезана са собама. Спаваћа соба била је изнад улаза у вилу, па је ту постављен мањи балкон, кроз чији је четворокрилни прозор светло продирало дубоко у унутрашњост.

Структура виле исказана је њеним правилно обликованим волуменима и њиховим међусобним односима. Она у потпуности следи правоугаону форму асиметричног ритма, истучући праве линије потенциране бордурама равних кровних тераса, стреха над улазом и суперпонираним балконом, степенишне вертикале са сегментираним прозорском траком. Контрапункт основног кубуса виле и степенишне вертикале наглашава просторну разломљеност, као и односе пуног и празног, који су појачани равно

Слика 8. Основа приземља виле Душана Томића
Figure 8 Plan of the ground floor of Dušan Tomić's villa

сеченим ивицама и кровним терасама. Као смели контраст правоугаоној схеми објекта, испред кога је изведен приступ са базеном, компонован у јасној геометрији правоугла, истиче се полукружна форма улаза. По пројекту архитеката, поред улаза је требало да буде постављена скулптура, која би наглашавала асиметричност вођену парадигмом модерности. Бранко Крстић, образован као вајар у уметничком атељеу Душана Јовановића Ђукина,²³ најчешће је у своја архитектонска остварења интерполирао вајарска дела у виду релефа или пуне пластике, која су наглашавала мотиве ар декоа и његову тежњу ка модерном луксузу. Пред улазом у

23 Душан Јовановић је био један од наших најталентованијих вајара у периоду између два светска рата. У Београд је донео утицаје Фиренце и Париза. Зоран

Маркуш, „Душан Јовановић Ђукин“, Дело 6 (1964): 944–951; Миланка Тодић, „Душан Јовановић Ђукин“, ЗНМ XV-2 (1994): 221–230.

вилу, Крстић је предвидео скулптуралну групу – фигуру у драперији са два пса, која би се огледала у плитком базену.

На равно сеченом углу, лево од улаза, првобитно је био постављен натпис „Вила Вукосава“. На највишој тачки објекта, тј. на врху степенишне вертикале, четири мала профилисана држача носила су копље за заставу. То су били само неки од савремених елемената примењених на вили професора Душана Томића. Поменимо и модерни угаони прозор лево од улаза, помоћу кога је био осветљен кабинет у приземљу. Такви прозори, који се могу наћи код најистакнутијих српских модерниста, обезбеђивали су угаоно осветљење собе, чиме је продужено продирање дневног светла у просторију. Наглашен оквир овог прозора подсећа да је његова функција, осим практичне, била и ликовна. Ликовност и декоративност карактеристике су српске модерне архитектуре, па остварења попут виле професора Томића треба тумачити више као један вид српске рецепције ар декоа него као архитектуру блиску интернационалном стилу модерне архитектуре и његовим „прочишћеним“ остварењима.

Вила Душана Томића је одлуком Владе Републике Србије проглашена за културно добро.²⁴ Тачком четири ове одлуке утврђене су мере заштите како би се очували њен оригиналан изглед, хоризонтални и вертикални габарит, конструктивни и декоративни елементи, као и оригинално употребљени материјали и функционалне карактеристике. Установљена је неопходност ажурног праћења стања и одржавања конструктивно-статичког система, кровног покривача, свих фасада и ентеријера, као и исправности инсталација. Овим одредбама забрањени су доградња, преградња, надградња, затварање кровне терасе, промена намене објекта и прописани су уређење дворишта, обна-

вљање вегетације, као и одржавање уличне ограде.²⁵

Након смрти Душана Томића 1947. године, вила „Вукосава“ је доспела у друштвено власништво.²⁶ Нови власник је својим поступцима јасно показао однос према затеченом наслеђу. Девастација виле наступила је када су, упркос ускраћеним одобрењима, на остварењу Петра и Бранка Крстића недавно извршене грађевинске интервенције.²⁷ Кровне терасе и балкон су затворени дозиђивањем, чиме је одстрањена могућност комуникације са окружењем. Широки четворокрилни прозор изнад улаза претворен је у уска врата, а пространа кровна тераса на првом спрату послужила је као основа за изградњу нових просторија. Кухиња и остава су проширене инкорпорацијом некадашње бочне терасе. Овим интервенцијама изгубљено је раније изражено асиметрично решење. Каснијим прекидом радова, ово славно предратно градитељско остварење, које је истицано у скоро свим прегледима српске модерне архитектуре, изложено је утицају атмосферилија и даљем пропадању (сл. 9 и 10).

Девастацијом виле Душана Томића прекршен је Закон о културним добрима, исказано је непоштовање према угледном мџени и добротвору српског неимарства, неповратно је уништено ремек-дело знаменитих српских архитеката. Фонд историјски и уметнички значајних дела српског градитељства постао је још мањи. Надлежне службе заштите споменичког наслеђа, које су препознале вредност виле Душана Томића и указале на њу као на споменик српске културе и градитељства, дужне су да зауставе даље интервенције на објекту и да га санирају. Република Србија, која баштини ово културно добро и која је његов власник, на основу постојеће, иако непотпуне документације, у

24 *СГРС* 32, 7.6.2001.

25 Мере техничке заштите прописане су Одлуком објављеном у: *СГРС* 32, 7.6.2001.

26 Вила је заведена на катастарској парцели бр. 20195 и у време проглашења за културно добро била је у

друштвеном власништву, 333СКГБ (СК-287).

27 Време девастације није забележено, али се, судећи по евиденцији аутора, то догодило пре лета 2010. године.

Слика 9. Вила Душана Томића, садашње стање (аутор фотографије: Милан Просен)
Figure 9 Dušan Tomić's villa (photo by Milan Prosen)

Слика 10. Вила Душана Томића, садашње стање
(аутор фотографије: Милан Просен)
Figure 10 Dušan Tomić's villa as it looks nowadays
(photo by Milan Prosen)

законској је обавези да га врати у првобитно стање. Реконструкцијом, као и потенцијалним отварањем за публику и истраживаче, вила „Вукосава“ ће моћи да сведочи о вредностима једне минувле епохе. Обнова виле Душана Томића треба да буде узор за обнову и реконструкцију уништене баштине, као и система општих вредности, чије се опадање прати упоредо са девастирањем споменика културе.²⁸

28 Захваљујем госпођи Војислави Крстић на увиду у архитектонску документацију Петра и Бранка Крстића.

БИБЛИОГРАФИЈА

Бајаловић, Ђура

„Ка старом српском стилу“. *БОН* 12 (1932): 767.

„Београдске слике“. *Време*, 5.6.1930.

Blagojević, Ljiljana

Modernism in Serbia. The elusive margins of Belgrade architecture 1919–1941. Cambridge, Mass. and London: MIT Press, 2003.

Bogunović, Slobodan – Giša

Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka. Knjiga II, *Arhitekti*. Beograd: Beogradska knjiga, 2005.

„Друга изложба модерне архитектуре“. *Полиџика*, 20.2.1933.

Ђурђевић, Марина

„Проглашење виле проф. Душана Томића за национално културно добро“. *Форум* 4 (1991): 8.

Ђурђевић, Марина

Архитексти Пејтар и Бранко Крсчић. Београд: РЗЗЗСК и Музеј науке и технике, 1996.

Јовановић, Миодраг

„Француски архитект Експер и „ар деко“ у Београду“. *Наслеђе* III (2001): 76–82.

„Која од престоничких зграда сазиданих за последње три године има најлепшу фасаду?“. *Полиџика*, 4.2.1939.

Којић, Бранислав

Друштвени услови развоја архитектонске струге у Београду 1920–1940. године. Београд: САНУ, 1979.

„Комуналне вести и белешке: Награде по конкурсима за три најбоље фасаде у Београду“. *БОН* 9 (1935): 8.

Maneвић, Zoran

„Naši neimari 5“. *Izgradnja* 11 (1980): 41–48.

Маневић, Зоран

Велика награда архитектуре. Свеска 3, *Браћа Крсчић*. Београд: Савез архитеката Србије и Друштво архитеката Београда, 1983.

Maneвић, Zoran

„Art Deco and National Art Tendencies in Serbian Architecture“. *The Journal of Decorative and Propaganda Arts* 17 (1990): 70–76.

Маневић, Зоран

Лексикон српских архитеката 19. и 20. века. Београд: Грађевинска књига, 1999.

Маневић, Зоран

„Крстић Браћа“. У *Лексикон неимара*, ур. Маневић, Зоран. Београд: Грађевинска књига, 2008, 386–392.

Маринковић, Бранислав

„Улазна врата у савременој архитектури“. *УПЗ* (1937): 90–91.

Маркуш, Зоран

„Душан Јовановић Ђукин“. *Дело* 6 (1964): 944–951.

Милетић-Абрамовић, Љиљана

Архитектура резиденција и вила Београда 1830–2000. Београд: Карић фондација, 2002.

„Најлепше фасаде нових београдских кућа награђене су наградама Клуба архитеката“. *Време*, 4.2.1939.

Роровић, Војана

Применјена уметност и Београд 1918–1941. Београд: Музеј применјене уметности, 2011.

„Списак одобрених планова зидања од 12. 8. до 26. 11. 1930“. *БОИ* 23–24 (1930).

Тодић, Миланка

„Душан Јовановић Ђукин“. *ЗНМ XV-2* (1994): 221–230.

Шолаја, Владимир Б. и Адела С. Магдић

Инжењери у Књажевцу/Краљевини Србији од 1834. године до завршетка Првој светској рату. Београд: Заједница техничких факултета Универзитета у Београду, Музеј науке и технике и Лола институт, 1994.

Оригиналан научни рад

Предато: 14. 11. 2011.

Прихваћено: 28. 1. 2012.

ON THE ARCHITECTURE OF PROFESSOR DUŠAN TOMIĆ'S VILLA AT DEDINJE

SUMMARY

The remains of Villa Vukosava, the residence of Professor Dušan Tomić and a heritage listed object, can be seen at No. 8, Užička Street in Belgrade. Professor Dušan S. Tomić (1875–1947) was a professor of Mechanical Technology at the Technical Faculty of Belgrade University, a long-term president of the Belgrade Section of Architects' Club and an admirer of architecture remembered for establishing a foundation for the prize to architects who designed the most beautiful façades in Belgrade. The prize was established with the idea of highlighting progressive and aesthetically valuable architectural ideas and inciting the spirit of competition among architects for the progress and benefit of Belgrade. As an important work of the architects Petar and Branko Krstić, this villa was proclaimed a national cultural heritage site in 2001. At the time when it was built (1930–1931), this villa attracted attention of the general and professional audiences with its original concept. The Krstić brothers, who were among the leading architects in Serbia in the 20th century, frequently presented the project for the villa and its photographs at exhibitions, considering it one of their most important works. As a research subject in Serbian historiography, Professor Tomić's villa became a symbol of Belgrade's rise in the period between the two world wars and was referred to as a supreme work of Serbian Modern architecture. Subtly rendered decorative elements on this building, especially those at the entrance doors, are a significant example of the adoption of Art Deco in Belgrade and they are, therefore, important for the study of this style. Today, when we dedicate this paper to Professor Tomić's villa, it is yet another example of the increasingly frequent devastation of Belgrade's urban fabric and a sign of the continual degradation of the value of our cultural heritage. It is the duty of the Republic of Serbia, as the inheritor and the owner of this heritage site, to restore it to its original condition on the basis of the existing documentation, no matter how incomplete it may be. The restoration of Dušan Tomić's villa should serve as a model example for the restoration and reconstruction of destroyed cultural heritage, as well as for the rehabilitation of the general value system, whose decline has been simultaneous with the devastation of cultural heritage.